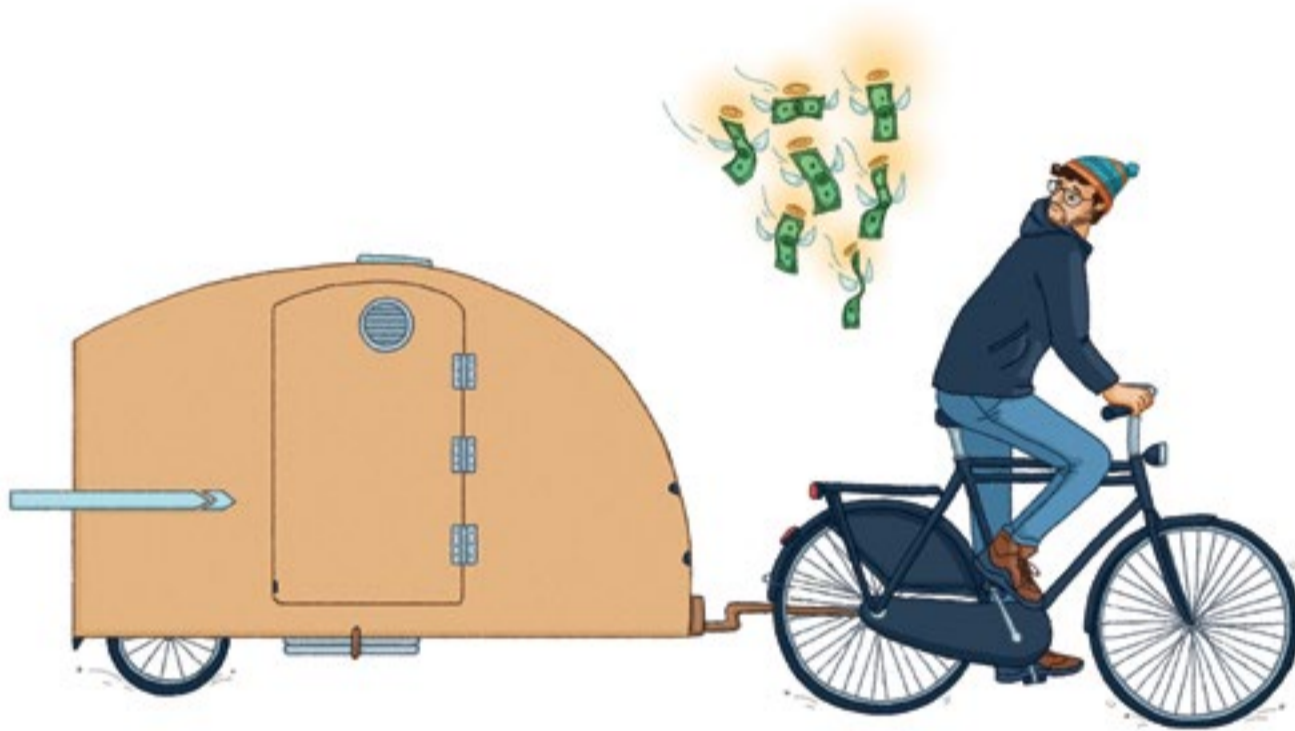

‘Geld is een zegen. Het helpt om onbekenden te vertrouwen’

TEKST JANNES VAN ROERMUND BEELD ND, JEROEN VAN EIJDHOVEN / WERKT

We hebben een nieuwe economie nodig, stelt een van de meest vooraanstaande economen van Nederland. Waar hoogleraar Lans Bovenberg wel aan vasthoudt, is een ‘goddelijke’ rol voor geld. ‘De wereld wordt geregeerd door ideeën, niet door Poetin. We moeten de hersenen van onze kinderen herprogrammeren.’

Jannes van Roermund is freelancejournalist. Dit is het vierde en laatste verhaal in een serie, waarin hij op zoek gaat naar de betekenis van geld en bezit in relatie tot het christelijk geloof. Het begon met zijn eigen, levensechte experiment om drie maanden zonder geld te leven (ND Zondag 2 oktober).

'Veel mensen gaan het geld zélf vereren in plaats van God.'
Lans Bovenberg op de preekstoel van de protestantse Laurentiuskerk in Breda ...

Lans Bovenberg is hoogleraar economie aan Tilburg University en Erasmus University; eerder werkte hij bij het Internationaal Monetair Fonds. Hij is een 'econoom van wereldfaam', stelt wetenschapsorganisatie NWO, en 'de enige die het gat na Nobelprijswinnaar Jan Tinbergen kan opvullen'. Op een zondag ga ik naar de thuiskerk van Bovenberg, de evangelische gemeente Jeftha in Breda. Daar zingen we samen 'Great are you Lord'. Daarna treffen we elkaar op twee doordeweekse ochtenden in een café, met koffie en appeltaart. Ik leefde drie maanden zonder geld. Bovenberg, zo wist ik, ziet in geld juist iets goddelijks. Voordat de koffie is geserveerd, legt de hoogleraar het schoolboek *Economie en Maatschappij* op tafel, dat havo- en vwo-leerlingen voorbereidt op het eindexamen.

U publiceert internationaal in de meest prestigieuze wetenschappelijke tijdschriften. U hoeft dit niet te doen.

'Dat klopt, maar ik wil nu graag kennis doorgeven aan de jongere generaties. Zij gaan de wereld nu vormgeven.'

Wat gaat er fout in de reguliere boeken?

'Twee dingen. Ik vind het mensbeeld heel nauw. In de neoklassieke economie – noem het de oude economie – wordt verondersteld dat de mens rationeel is en egoïstisch. Als je naar de recente ontwikkelingen kijkt, is er veel aandacht voor twee andere inzichten. Ten eerste: mensen proberen het goede te doen, maar vaak met vallen en opstaan – een leuk onderwerp voor kinderen, want die gaan steeds meer hun eigen beslissingen nemen. En het tweede: mensen zijn moreel. Het traditionele beeld in de economie veronderstelt

dat mensen amoreel zijn – niet immoreel, maar zonder moraal.

Calculerend?

'Ja. Dat heeft een enorme invloed op onze cultuur gehad, dat mensbeeld uit de oude economie. Dat is te ver gegaan.'

We zijn toch een homo economicus?

'Zo staan we te boek: als een rationele, zelfzuchtige mens. Adam Smith, de grote vader van de economie, wordt vaak weggezet als degene die dat heeft bedacht. Maar dat is onterecht. Ik ben fan van Smith. In zijn bekendste boek, *The Wealth of Nations*, legde hij uit dat niet je niet rijk wordt door het verzamelen van goud, maar door samenwerking. Geld is geen materie. Geld is de kunst om elkaar te vertrouwen. Een diep inzicht.

Daarna schreef Smith nog een tweede boek,

'Economie gaat over het omsmeden van zwaarden tot ploegscharen.'

The Theory of Moral Sentiments. Dat is veel minder bekend, maar hij vond het zelf veel belangrijker. Het gaat erover dat onze rijkdom niet alleen voortkomt uit samenwerking, maar we hóúden van samenwerking. Intrinsiek. We vinden het prettig om goede relaties te hebben.

Smith geloofde in 'de onzichtbare hand' – dat was Gods hand. God heeft ons zo gemaakt dat we gerespecteerd en geliefd willen worden. Dat kun je ook evolutionair verklaren. Mensen die het best samenwerken, worden materieel het sterkst. Wij zijn een homo cooperans.'

Dus Smith had wel gelijk?

'Ja, maar zijn discipelen hebben hem jarenlang verkeerd uitgelegd, net als bij Jezus soms gebeurd is. De mens uit onze economische leerboeken is egoïstisch. Kinderen denken: ben ik écht zo egoïstisch? Nee, ze zijn geïnteresseerd in het welzijn van andere mensen, ze hebben vrienden en vijanden.'

Gaat het enkel om een moreel kompas of ook om gevoel, empathie, naastenliefde?

'Zeker, maar zowel positief als negatief. Ik ben geen geitenwollensokkentype. We moeten realistisch zijn. De mens is in staat tot het goede en tot het kwade. Soms is de mens, in wezen, slechter dan de homo economicus.' Bovenberg werkt veel samen met de rooms-katholieke theoloog Paul van Geest. Ze schreven samen het boek *Kruis en munt* en hun theorie over de homo cooperans werd door CDA-leider Hoekstra aangehaald. Maar liever dan in de oren van christendemocratische politici te fluisteren, richt Bovenberg zich op kinderen. 'Ik geloof echt dat het gaat om wat er in de hoofden van mensen zit. Misschien ben ik heel spiritueel, maar ik geloof dat de wereld wordt geregeerd door ideeën. De dingen die we geloven, die we waarderen, dát regeert de wereld. Poetin niet hoor.'

In de Bijbel staat veel over hoeveel impact de tong kan hebben.

'Daarom ben ik zo gemotiveerd. Het is eigenlijk het programmeren van de hersenen van de volgende generatie. Door te praten veranderen we elkaars gedachten. Als je een ongezond mensbeeld hebt – en de commercie en politici zijn constant bezig ons daarin te beïnvloeden – is dat catastrofaal.'

U zei in een lezing dat we ons moeten 'verenigen tegen het verdienmodel van de commercie, de politiek en de media'. Hoe doen we dat?

'Met nieuwe samenwerkingsverbanden tussen burgers. Die rol had de kerk altijd. Mensen kwamen samen en bespraken met elkaar: wat is belangrijk?

De balans tussen politiek, bedrijfsleven en burgers is voor een samenleving belangrijk. Maar in onze democratie zijn burgers – in mijn optiek door de secularisering – de zwakke partij geworden. Daardoor hebben commercie en overheid te veel macht. Dus we moeten nieuwe zingevingsverbanden zoeken, een soort nieuwe kerk.

Die hoeft niet christelijk te zijn, het kan ook de groene beweging zijn. Maar het is ook een opdracht voor de kerk om te vernieuwen.'

Je moet wel oppassen om niet te dwangmatig te worden. Dat heeft de kerk ook gedaan. Die fouten mag de groene beweging niet kopiëren.

'Precies. Daarom zeg ik: niet alleen de kerk. Maar de kerk moet het evangelie weer opnieuw vlees laten worden. Ik ben een beetje bang dat de overheid en de commercie de rol van God gaan overnemen, dat mensen daarop gaan vertrouwen.'

U betoogt: koester alles wat ons bindt – regionale identiteit, geschiedenis, kerk en nationale

... en bij slagerij & traiteur Maison Moes: 'Ik hoef bij de slager geen lesje economie te geven. Al ben ik een onbekende, hij vertrouwt op het papiertje dat ik hem geef.'

identiteit. Dat laatste staat tegenwoordig gelijk aan populisme.

'Dat is ontzettend jammer. Het CDA heeft ooit voorgesteld het Wilhelmus in de klas te gaan zingen. Misschien oubollig, maar ga dat lied uitleggen! Het is een lied tegen de tirannie van de Spanjaarden. Nu wordt het geassocieerd met de PVV, maar ook de kosmopolieten van D66 en de liberalen van de VVD zouden daar een mooi verhaal bij kunnen vertellen. Het gaat om het omarmen van vrijheid. De Nederlandse identiteit is enorm belangrijk voor collectieve waarden en problemen die we alleen samen kunnen oplossen, zoals milieu.'

Als de één winst maakt, is dat voor de ander verlies – dat is het 'nulsomdenken' van veel mensen. Bovenberg wil daarvan af. In 'zijn' nieuwe economie werken mensen met elkaar samen volgens het principe $1 + 1 = 3$ – vergelijkbaar met de wonderlijke spijziging in het evangelie, zegt hij. Volgens Bovenberg zorgt specialisatie voor overvloed: door samenwerking is de totale waarde groter dan wanneer iedereen individueel voor zichzelf zorgt. 'De voorspoed van anderen is geen bedreiging. Integendeel. Anderen kunnen juist een partner zijn om samen waarde te scheppen. Vrijanden worden vrienden. Economie draait ten diepste om het omsmeden van zwaarden tot ploegscharen.'

Maar de mens durft een onbekende niet te vertrouwen; dat maakt samenwerken lastig. Daarvoor is geld belangrijk. 'Geld is een waarloos stukje papier. Het is geloof. Als ik naar de slager ga, hoef ik hem geen economieles te geven. Toch geeft hij mij een stukje vlees en zijn arbeid', zegt Bovenberg.

God stelt in het begin van de Bijbel dat Hij zal voorzien. Dat gebeurt in onze economie dankzij het geld, stelt Bovenberg, met de centrale bank in een goddelijke rol. 'Christus begreep dat mensen alleen durven te geven als ze erop kunnen vertrouwen dat hun gegeven

zal worden. Alleen als mensen vertrouwen dat God borg staat voor zijn beloften, zoals een centrale bank in onze economie, wordt de schepping vruchtbaar.'

Blijkbaar vertrouwt de slager erop dat de centrale bank te vertrouwen is, dat hij dankzij het stukje papier in zijn handen zelf ook zal worden geholpen. In sommige landen, zoals Venezuela, is dat anders. Je ziet dat de samenleving helemaal uit elkaar valt als geld niet meer te vertrouwen is en mensen gaan plunderen.'

De centrale bank faalt in haar goddelijke rol? 'Zo kun je het zeggen. Een zondeval, een vertrouwensval. Mensen vertrouwen de centrale bank niet meer en daardoor ook elkaar niet meer. Het samenwerkingsverband van de economie stort in.'

Was er in de tijd van de Romeinen een centrale bank?

'Vroeger gaf je elkaar goud, of zout, iets fysieks wat in zichzelf waarde heeft en gemakkelijk verhandelbaar is. Bankbiljetten zijn een moderne ontwikkeling. En nu is geld nog slechts een piepje op je telefoon. Het is niets meer dan een verhaal in ons hoofd, alleen nog maar vertrouwen.'

Nu is er inflatie. Het stukje vertrouwen dat ik u geef, is over een jaar 10 procent minder waard. 'Dat kan gevaarlijk zijn.'

Het vertrouwen daalt.

'Dat klopt. Eerst dachten centrale banken dat het een eenmalige, nuttige aanpassing was de prijzen, omdat energie duurder werd. Nu blijkt het een permanente spiraal die in de hoofden van mensen dreigt te gaan zitten.

Centrale banken gaan nu de rente verhogen om deze geest weer in de fles te krijgen.'

De echte God is onfeilbaar, maar de centrale bank, door u in de godsrol geplaatst, blijkt niet zo onfeilbaar.

'Dat klopt. Het is ook slechts een beeld van God, een icoon. Daar gaan veel mensen fout, want velen gaan het geld zelf vereren in plaats van God. Dan wordt geld een idool, een afgod.'

Jezus noemde het de mammon.

'Het geld als doel in plaats van middel. Marx zei dat ook Jezus inderdaad, Paulus ook.'

Geld in de rol van God: sommigen zullen het blasfemie noemen.

'Jezus zei: ik ben de deur, en alles moet door deze deur. Seks is goed. Geld is goed. Macht is goed. Het zijn allemaal dingen die God ons gegeven heeft, terwijl het ook de grootste afgoden kunnen worden, omdat ze zo krachtig zijn. Geld is misschien wel de belangrijkste uitvinding ooit. Het heeft ongelooflijk veel zegen gebracht maar tegelijkertijd ook veel schade aangericht.'

Inmiddels groeit een op de tien kinderen op in armoede en komen steeds meer Nederlanders volgens het Centraal Planbureau in de problemen. U omschrijft een soort alomtegenwoordigheid van geld. Ervaart iedereen dat of alleen de elite?

'De energieprijzen zijn enorm gestegen en tegelijkertijd willen we Oekraïne helpen – dat is vooral belangrijk voor de elite, de goed geschoolde mensen die genoeg te eten hebben. Maar je kunt de solidariteit met Oekraïne al-

leen volhouden als we ook de arme mensen in ons land helpen. Dat kan door hun geld te geven. Anders zouden we broden moeten uitdelen. Dankzij geld kunnen we ook onze idealen hoog te houden. Het is welbegrepen eigenbelang van de elite.'

Terug naar uw vergelijking. Kun je stellen dat je een mens óf God, óf de centrale bank nodig heeft?

'Ja, of allebei.'

Als je volledig in God gelooft, heb je de centrale bank niet meer nodig.

'Ja, maar dat doen we niet, want we zijn beperkte mensen. Ons geloof is altijd beperkt, totdat we Christus zullen zien zoals Hij werkelijk is.'

Voor mij hielp een experiment om zonder geld te leven. Ik werd afhankelijk, naakt, en ging veel bidden, wat daarvoor nooit nodig was, omdat ik in mijn leven alles zelf fikste. Ik dacht dat ik allerlei ideeën over een nieuwe economie zou krijgen, maar bovenal gaf die periode me geloof.

'Ik denk dat het de hoogste staat van christen-zijn is. Alleen is het voor de meesten van ons – en in deze maatschappij – te hoog gegrepen. Wij moeten ons geloof verder ontwikkelen en geld kan daarbij nuttig zijn. Bij intieme relaties is geld niet nodig:, we helpen elkaar gewoon, maar geld is belangrijk voor de personen die we niet of nauwelijks persoonlijk kennen. Het stelt ons in staat relaties te hebben met mensen die we niet vertrouwen, omdat er die ene partij is, de centrale bank, die we wel vertrouwen. Maar ik ben het met je eens: God is eigenlijk de beste centrale bank. Naarmate we meer op God vertrouwen, kunnen we mensen meer liefhebben.' ◀